

חומרי עזר 5 / לדיון בפעילות המשך

טקסטים לדיון בנושא: "הלנצח מלחמה?"

1. משה דיין:

"אתמול עם בוקר נרצח רועי. השקט של בוקר האביב סינוורו, ולא ראה את האורבים לנפשו על קו התלם.

אל נא נטיח היום האשמות על הרוצחים. מה לנו כי נטען על שנאתם העזה אלינו? שמונה שנים הנם יושבים במחנות הפליטים אשר בעזה, ולמול עיניהם אנו הופכים לנו לנחלה את האדמה והכפרים כם ישבו הם ואבותיהם.

לא מהערכים אשר בעזה, כי אם מעצמנו נבקש את דמו של רועי. איך עצמנו עיינו מלהסתכל נכוחה בגורלנו ומלראות את ייעוד דורנו במלוא אכזריותו? הנשכח מאתנו כי קבוצת נערים זו, היושבת בנחל עוז, נושאת על כתפיה את שערי עזה הכבדים? [...]

את חשבוננו עם עצמנו נעשה היום. דור התנחלות אנו, ובלי כובע הפלדה ולוע התותח לא נוכל לטעת עץ ולבנות בית. אל נירתע מלראות את המשטמה המלכה וממלאת חיי מאות אלפים ערבים היושבים סביבנו. אל נסב את עיינו פן תיחלש ידנו. זו גזרת דורנו. זו ברירת חיינו - להיות נכונים וחמושים, חזקים ונוקשים, או כי תישטמ החרב מאגרופנו וייכרתו חיינו. [...]"

מתוך נאום הספר בהלווייתו של רועי רוטברג, 30.4.1956

2. הסכם דייטון: מה ניתן ללמוד מפתרון בעיית הפליטים בבוסניה

התפרקות יוגוסלביה החלה ביוני 1991, כאשר סלובניה וקרואטיה הכריזו עצמאות, וגרמו בכך למשבר הפליטים החמור ביותר באירופה מאז מלחמת העולם השנייה. המלחמה התפשטה לבוסניה-הרצגובינה ב-1992. היא הסתיימה ב-1995 במסגרת הסכמי שלום. ההסכמים התייחסו לשיבת הפליטים לבתיהם, לקבלת אזרחות במקומותיהם החדשים ולקבלת פיצויים על רכושם.

במלחמה ביוגוסלביה התרחשו טיהורים אתניים של הקבוצות האתניות המעורבות בקונפליקט האלים שם. בבוסניה-הרצגובינה היו 50% בוסנים-מוסלמים, 35% סרבים ו-15% קרואטים. כמיליון וחצי אנשים משלוש הקבוצות גורשו או ברחו במלחמה. לאחר הטיהורים האתניים נוצרו אזורים חד-אתניים או טהורים מבחינה אתנית.

לאחר עזיבת הפליטים קבעה הממשלה חוק לפיו רכוש שבעליו לא נמצא בו למעלה משלושים יום יופקע בשל העובדה כי בעל הרכוש נפקד. תוך כדי המלחמה, אנשים רבים תפסו את הרכוש שנותר פנוי, אך בסופו של דבר רק לחמישה עד עשרה אחוזים מהם ניתן אישור על כך מהמדינה.

בסיום המלחמה, לפליטים לא הייתה כל מניעה חוקית לחזור לבתיהם או לאזורים בהם חיו לפני המלחמה, אך הם חששו שהסביבה באזור המקור תתנכל להם.

עם זאת, גם אם העקורים היו באזור המאוכלס בחברי הקבוצה האתנית שלהם, הם סבלו בו מסטיגמה שלילית.

הסכם דייטון היה ההסכם שהסדיר את זכות השיבה של הפליטים. אחד הסעיפים בו קבע כי כל פליט רשאי לחזור למקום מגוריו מלפני המלחמה ולקבל את רכושו מחדש. ההסכם קבע במפורש כי לא חשובה הסיבה לעזיבת הפליט את ביתו או רכושו; זאת מכיוון שרבים מתופסי הרכוש החדשים טענו שהפליטים פשוט עזבו מרצונם ולכן איבדו את זכויותיהם על רכושם. על-פי ההסכם, כל פליט יכול לפנות אל משרדי הממשלה ולתבוע הכרה ברכושו או בזכותו לקבל פיצויים אם רכושו אבד. כרבע מהבתים נהרסו ורבים נוספים ניזוקו קשה, ושאלת הפיצויים נעשתה מורכבת. קביעת גובה הפיצויים הייתה קשה כי לא היה לגמרי ברור האם יש לחשב את ערך הרכוש בזמן שאבד לבעליו או בזמן שהושב לו. בנוסף, הליך החזרת הרכוש לבעליו היה הליך מנהלי ולא שיפוטי, לעומת ההליך לקבלת פיצוי שכרוך בתביעה משפטית. לאחר פנייתו של הפליט להשבת הרכוש התנהלה חקירה והתקבלה החלטה בזמן קצר למדי. לא הייתה בעיה ממשית להוכיח בעלות קודמת מפני שמדובר היה על עזיבת רכוש בשנות התשעים של המאה העשרים, ולכן הרישום היה מדויק ושמור היטב.

עד כה קיבלו חזרה את רכושם כשבעים אחוז מהפליטים, אך קשה לדעת כמה בדיוק שבו בפועל. רבים מאוד מכרו את רכושם, את בתיהם וכו', ולא שבו רבים כבר החלו חיים חדשים במקום אחר והיו גם שחששו לחזור לאזור שבו יהיו מיעוט אתני. אבל מעטים וויתרו לחלוטין על הזכות להחזרת הרכוש או לקבלת פיצויים. לפי נתונים שונים, עד שנת 2000 שבו פחות משליש מעקורי המלחמה (650 אלף פליטים ופליטים פנימיים).

בנוסף לפעולות אלה מתקיימות כיום גם פעולות לשיקום פליטים במקומות המגורים החדשים. כל הפרויקטים האלה ממומנים על-ידי הקהילה הבינלאומית, בעיקר ארצות הברית. העברת הכספים מותנית בהחזרת פליטים ובשיקומם, כלומר בביצוע הסכם דייטון. עם זאת ברור שלעולם לא יהיה מספיק כסף לבנות מחדש את כל הבתים הדרושים. בשנתיים הראשונות לאחר ההסכם, למשל, לא חזרו כלל פליטים בגלל הפחד, אבל עכשיו המצב הולך ומשתנה; זאת גם בזכות הקמפיין הרחב בנושא זכויות רכוש ומגורים שממנת הקהילה הבינלאומית.

בבוסניה לא מתקיימים צעדי פיוס של ממש בין הצדדים. הפליטים התעקשו ולא ויתרו על זכות השיבה, כלומר על זכותם העקרונית לחזור ולקבל חזרה את רכושם. זאת גם אם ידעו מראש שלא כולם יחזרו. הזכות לחזור הייתה עבורם לזכות אישית שאין סמכות שיכולה לוותר עליה בשמם.